

BASICS BEATRIX
BATTHYÁNY LAJOS ÚJABBAN ELŐKERÜLT
ÁBRÁZOLÁSAI

Pulszky Ferenc (1814—1897), aki az 1840-es években a *Pesti Hírlap* és az augsburgi *Allgemeine Zeitung* cikkírója volt, majd 1848-ban pénzügyi államtitkár Kossuth mellett *Életem és korom* című, 1880 és 1882 között négy kötetben megjelent visszaemlékezésében a következőképpen írja le Batthyány Lajos külsejét (sajátságos módon éppen Josip Jella*?*i horvát bánnal összehasonlítva): „Batthyány is kopasz volt, de magas homloka, éles tekintete, hegyes, görbült orra s szép szőke szakálla a saskeselűyre emlékeztetett, vonásaiban látszott a szenvedély és határozottság. Senki sem pillanthatta meg anélkül, hogy eszébe ne jusson: Ez nevezetes ember!”

Batthyány Lajos portréiról két, a lehetőségekhez képest teljesnek tűnő összefoglaló írás is született az elmúlt két évtizedben¹ s ezek alapján jól áttekinthető volt, milyen ábrázolástípusokon belül, miféle művek készültek. A művek legkorábbi csoportja egy-



Friedrich Lieder: Batthyány Lajos, 1839, MNM TKCs

általán nem a fentebb leírt nevezetes ember bemutatására törekedett, sokkal inkább egy magyar nemes mindennapi életének megörökítői. A hétköznapi és a „nevezetes ember” típusai váltakoznak a későbbiekben is, egyre inkább az utóbbi kerül azonban előtérbe. Előljáróban említést érdemel, hogy Batthyány Lajost gyermekként ábrázoló akvarellt is ismerünk, pontosabban annak magángyűjteményben őrzött másolatát: ezen anyjával és nővérével látható. A legkorábbi képmások közül a Magyarországon Lieder Frigyesként ismert Johann Gottlieb Friedrich Lieder potsdami születésű festő műve a legérdekesebb.² Talán a párizsi tanulmányok, s mestere, David hatása érezhető ezen a mellképen: a széken ülő, kihajtott galléros fehér inget viselő gróf vállán a későbbi képeken is megjelenő bársonybé-



Faustin Herr: Batthyány Lajos, 1840, BTM



Franz Eybl: Batthyány Lajos, 1842, BTM

léses kabát, vagy inkább köpeny van átvetve, s az ábrázolt kissé színpadias fejtartással néz előre. Ez a portrétípus jól ismert és kedvelt volt az 1820-as, harmincas években, magánmegrendelések sora révén nagyon sok példáját ismerjük. 1840-ben egy kevésbé jelentős, de annál termékenyebb illusztrátor, bécsi művész, Faustin Herr örökítette meg



*Medvey Ágoston: Batthyány Lajos.
Elefántcsont miniatűr, BTM*

kőrajzán Batthyány Lajost, karosszékben ülve, kissé esetlen pózban, s arcvonásait is ügyetlenül, pontatlanul felidézve.³ A korszak folyóiratai, kiadványai már az ellenzéki politikus személyét kívánták a közönségnek bemutatni. Ilyen szándékkal született Franz Eybl, a jeles osztrák portré- és életképfestő litográfia arcképsorozata Wagner József pesti kiadó és műlapáros megrendelésére 1842—43-ban. Az ábrázoltak egyike Batthyány Lajos, aki itt kevésbé politikusként, közéleti emberként, inkább egy otthonában, mindennapi foglalatossága közepette bemutatott magánemberként jelenik meg a kőrajzon.⁴

Eddig ismeretlen, közzé még soha nem tett és először a Budapesti Történeti Múzeum 2006-os kiállításán bemutatott arckép Medvey Ágoston elefántcsont miniatűrje.⁵ Nem tudjuk, mikor keletkezett, de van ismert mű is — Stadler 1848-as kőrajza, amely nagyon hasonló.⁶

Stadler Antal kolozsvári születésű festő és kőrajzoló lapja Medvey Ágoston miniatűrjével csaknem megegyezik, s feltételezhetjük, hogy az utóbbi szolgált mintául elkészítésekor.

Nemrégiben magántulajdonban tűnt fel Medvey akvarelljéhez nagyon hasonló, annál ugyan kissé jellegtelenebb, ismeretlen művésztől származó miniatűr képmás.⁷ Ez egyúttal arra figyelmeztet, hogy hagyatékokban, akár közgyűjtemények tematikus egységeiben is még rejőzködhetnek további portrék.

A Lembergben született

Medvey Ágoston Bécsben tanult, majd Pesten dolgozott. A Pesti Műegylet 1840. évi kiállításán miniatűr arcképeivel aratott sikert. Később Pesten grafikai műhelyt nyitott, s főként acélmetszetek készítésével vált ismertté. Oroszországba utazva elsősorban miniatűrfestői kvalitásait igyekezett hasznosítani, s Odesszában, Moszkvában, Szentpétervárott, végül Harkovban működött. Miniatűr képei közül számos magyar, osztrák, lengyel és orosz köz- és magángyűjteményekbe került. Aukciókon ma is feltűnnek képei és jó áron kelnek el, amelynek oka elsősorban finom, aprólékos festésmódja, ragyogó színei és vonzó témái. Batthyány portréja bizonyosan magáncélből készült az ábrázolt megrendelésére, így feltételezhető, hogy Stadler képmásának mintául szolgált.

Az 1848–49 előtti képeket egy olyan festmény zárja, amely — bár a közéleti személyiség megörökítésének szándékával született, s a korszak legelismertebb festőjének műve — a későbbiekben csaknem mitikus jelentőségű kultuszképpé emelkedett. Barabás Miklós politikusportréi közül talán a legismertebb és legtöbb változatban megfestett



Barabás Miklós: Batthyány Lajos, 1848, MNM TKCs

éppen az első magyar független felelős kormány miniszterelnökének, Batthyány Lajosnak az arcképe. Az 1846-ban az Iparegyesület számára készített egészalakos portrén díszmagyarban látható, s a művész jegyzéke szerint két példányban is elkészítette a képet. Amelyikre „csak a fő”-ként utal, az lehetett a mellkép, amely a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményében maradt ránk.⁸ Az egészalakos képet a szabadságharc leverése, Batthyány kivégzése után a család rejtegette, s későbbi sorsa ismeretlen. Barabás 1883-ban újrafestette, az eredetit csak kőrajz változatban láthatjuk ma már. Az újrafestett képről ítélvén az eredetit, a reprezentatív portré hagyományos típusa volt: az ábrázolt díszmagyarban, háromnegyed alakban lett megfestve, ez már a Pulszky által leírt „nevezetes ember”. A mellkép változat talán még jobban sikerült, mint a háromnegyed alakos: itt Barabás figyelmét nem kellett a díszmagyar bemutatására fecsérelni, csak az arcra összpontosíthatott, így született meg Batthyány kétségkívül legjobb, leghívebb, legélettebb képmezeje még 1847-ben.

Barabás 1847-es reprezentatív térképének litográfia-változatát a következő évben adta ki Wagner József, a sokszorosítás Bécsben történt.⁹ Barabás festményei és kőrajz változatuk szolgált modellként a forradalom és szabadságharc idején kiadott többi grafikának is, kivéve talán egyet, amelynek ismeretlen művésze inkább Eybl litográfiáját választotta mintául, de házikabát helyett huszáregyenruhában ábrázolva hőseit. Barabás kompozícióját a lipcei *Der Leuchtturm* című lap 1849. évfolyamának 34–36. számában tette közzé „a Habsburg vérontás áldozata” (Das Opfer Habsburger Blutgier) felirattal. Ezen kívül még egy tucatnyi hasonló lapot ismerünk, osztrák és német

nyomdák kiadásában, egytől-egyig Barabás kőrajzának változatai, de készült a litográfiáról fényképreprodukció is.¹⁰

Az újabb ismeretlen képmező, amely hasonlóan Medvey miniatűrjéhez, publikálatlan és a 2006-os kiállításon szerepelt először — bár jelzése szerint később készült — Joseph Martignoni műve.¹¹ A művész neve mellett látható évszám — 1849 — az életút ismeretében szinte elképzelhetetlennek tűnik az ábrázolással összevetve: az akvarell házikabátban ülve, sakkozva ábrázolja Batthyányt, a biedermeier portrék életképszerű változatának jellegzetes példjaként. Ugyanakkor nem elképzelhetetlen, hogy Batthyány 1849-es fogsági során esetleg olyan körülmények közé került, amelyek lehetővé tették e kép keletkezését. Az osztrák művészcsaládból szár-



Barabás Miklós: Batthyány Lajos, 1847, BTM

mazó Martignoni tájkép- és miniatúrarckép-festőként vált ismertté, s akár egy korábbi portréját is elkészíthette újból Batthyány elfogatásának, börtönítéletének és kivégzésének évében. Ez a képmás a nagyon gondos és alapos korábbi ikonográfusok figyelmét szintén elkerülte, ily módon ismeretlen maradt a művészettörténészek, történészek és a közönség számára is.

A festmények és grafikák mellett néhány szobor is keletkezett: Alexy Károly (1823—1880) 1855-ös ezüstözött réz Batthyány mellszobra az 1849-ben készített gipsz szobor változata, amely azonban nem maradt ránk.¹² Ez a szobor már Batthyány halála után született és egyfajta kultusztárggyá vált, később Londonban készítette el a művész. 1866-ban fejezte be azt a kisméretű álló bronzszobrot, amely Barabás festményét vette mintául, de részletmotívumokkal gazdagítva mozgalmassá tette — ez szokatlan momentum volt a korszak szobrászatában.¹³ 1867-ben a párizsi viláigiállításán is bemutatták, s elismerő fogadtatásban részesült.

Ismeretlen művésztől származik az az álló egészalakos faszobor, amely inkább emlékműtervnek tűnik: az álló alak posztamense virágfüzerekkel díszített és a kivégzés jelenetének domborműve látható oldalán — ezt sem láthatta eddig még a közönség.¹⁴

Különleges emlék Barabás Miklós gipsz mellszobra, amelyet egyes feltételezések szerint Alexy kérésére készített 1861-ben, bár a portré jellegzetességeit tekintve a korábbi keletkezési időpont sem kizárt.¹⁵

Batthyány viszonylag fiatalon halt meg, így több magáncélú, illetve reprezentatív képmása nem készült, vagy legalábbis nem maradt fenn róla, halála azonban számos olyan ábrázolást eredményezett, amely a vértanú, mártír képét őrizte meg, erősítette.

De ez már a kultuszképek típusához vezet bennünket, amelyek legnagyobb mennyiségben az 1870-es újratemetés után keletkeztek. A *Vasárnapi Ujság* fametszet illusztrációi a korábbi kompozíciókat idézték, a Batthyány emléklap is ezekből idéz keretképein.¹⁶ A fametszetek részben portrék, részben Batthyány kivégzését, illetve holttestének kalandos elszállítását és elrejtését mutatják be, majd az újratemetés eseményeit. A Herqui Károly pesti litográfus által komponált emléklap Alexy Károly egészalakos szobrát másolja — fölötte Hungária allegorikus alakját a Szabadság és História figurái övezik. A baloldali jelenetek az áprilisi törvények átadásával kezdődnek,



Joseph Martignoni: Batthyány Lajos 1849, BTM

ezeket követi a halálos ítélet felolvasása, majd az ítélet végrehajtása. A szobor jobb oldalán az országgyűlés pesti megnyitása, a börtönben az öngyilkossági kísérlet után ábrázolt Batthyány, és a tetem titkos elhelyezése a ferencesek kriptájában látható. Középen az ikervári kastély képe a családi címerrel. Az 1873-ban kiadott kőrajz széles körben elterjedt és közkedvelt volt.¹⁷

Az igazi, nagyhírű kultuszkép sajátos módon egy falkép volt, a korszak legjelentősebb középületének, a Magyar Nemzeti Múzeumnak belső díszítéseként 1875-ben Than Mór által készített falfestmény sorozat utolsó jelenete. A téma meglehetősen kényes volt ekkor, nem véletlenül változott többször is a művész terveiben megformálása. A még élő kortársakat bemutató kép számos utalást tartalmaz: egyszerre emlékezés és tiszteletadás 1848—49 eseményeinek, ugyanakkor egyfajta kísérlet a néhány évvel korábban történtek — a kiegyezés — értelmezésére is. Keleti Gusztáv interpretációja



*Alexy Károly:
Batthyány Lajos, 1855,
MNG*

*Herqui Károly:
Emléklap
Batthyány Lajos
életének eseményeivel,
1873, BTM*





*Ismeretlen művész:
Batthyány Lajos
álló egészalakos faszobra,
BTM*

szerint: „...a képlánczolat utolsó és zárszeme lehetne a negyvennyolczadik év politikai és művelődési nagyszerű fordulatának eszményesítése ama kor vezérférfiainak: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferencz s több más kitűnő honfiak alakjaival.” Az eredeti programban azonban még nem szerepelt a kevésbé a forradalmat és szabadságharcot, sokkal inkább a kiegyezést „eszményesítő” Deák Ferenc alakja; a szépiarajz tanulmányon három csoportban jelennek meg a szereplők. Középen a falképéhez hasonló módon Széchenyi István ül, attribútumai számosabbak, mint a freskón. Balra Batthyány, mögötte a szabadságharc tábornokai, Damjanich, Kiss Ernő, Nagy Sándor; jobbra a háttal álló Kossuth, a toborzó beszédek hallgatóságának alakjaival, bár a kezében tartott irattekeres és öltözéke az ötvenes évek emigrációs fotóinak Kossuthját idézik. A falkép tere kitágul, mélységet kap; a balusztrád mögött gyülekező nép ismét a toborzó-jelenetek ikonográfiája szerint jelenik meg. A hozzájuk beszédet intéző Kossuth alakja hasonlóképpen hátulnézetben, mellette Petőfi oldalnézetből, inkább csak fél alakban látható. Az előtér három csoportjából azonban kettő lett: bár Széchenyi kétségtelenül középen helyezkedik el, a szorosan mellette álló karosszékekben Deák ül, jelentősége semmivel sem kisebb, mint Széchenyié. Mögöttük Batthyány Lajos áll, kezében a vértanúságára utaló palmaággal, a tábornokok közül csak Damjanich látható, mellette Perényi Zsigmond és Eötvös József, aki ugyan tagja volt az 1848-as első magyar kabinetnek, de a falképek tervét elfogadó kultuszminiszter is egyben. Lényeges pontokon változott tehát a vázlat és a kivitelezés között eltelt csaknem egy évtizedben a jelenet.

Nem véletlen, hogy a közönség és a kritika körében egyaránt ez az utolsó kép keltett legtöbb indulatot: Keleti is kénytelen volt megvédelmezni írásában. „Az utolsó képre vonatkozólag, mely a negyvennyolczas eszmék diadalát jelképezi, több felől az a vélemény nyilvánult, hogy nem odavaló. E nézetet azzal indokolják, hogy a negyvennyolczas eszmék diadala nem tekinthető a régibb kor zárkövéül, hanem hogy az a kiindulási pontja egy újabb éranak, mely mostani mozgalmainknak és törekvéseinknek jellemet ad és irányt jelöl.” A közönség elvárásai szerint a múzeumalapítás kora lett volna a ciklus méltó és illő lezárása. De a „...negyvennyolczas eszmék bajnokait, vértanúinak nemes alakját...” hiba volt-e megörökíteni, tette föl a kérdést a kritikus. S rögtön meg is felelte azzal, hogy amíg ezen alakokról és cselekedeteikről illőbb nemzeti középület, akár egy parlamenti palota falain nincsen mód megemlékezni, addig itt a helyük. Így került tehát egyik legjelentősebb középületünk falára a mártírként ábrázolt első magyar miniszterelnök képmása. S bármennyire is sokan látták elkészülte óta, ez a kompozíció soha-

sem vált a Batthyány ikonográfia közismert képévé, sokan azt sem tudják, hogy az első magyar miniszterelnök szerepel a köztudatban *A reformkor nagyjai* címmel emlegetett freskón.

Hosszú volt az út a miniatúrtól a monumentális falképig, de ez is érzékelteti annak a kornak a sokszínűségét, amelyben ezek az ábrázolások születtek. Mindenekelőtt azonban jelzi: a leggondosabb ikonográfiai kutatások mellett is előkerülhetnek, még közgyűjteményekből is újabb ábrázolások. A magángyűjteményekben rejtőző képmások megismertetésére pedig az évfordulók különösen jó alkalmat jelentenek. És ennek az évfordulós évnek köszönhető az is, hogy Batthyány Lajosról első alkalommal kiállítás is megemlékezett a Budapesti Történeti Múzeumban, újabb érdekes és értékes, eddig ismeretlen tárgyakkal bővítve ábrázolásainak sorát.

JEGYZETEK

1. CENNERNÉ WILHELMB Gizella: „Batthyány Lajos ikonográfiája.” *Folia Historica* 10. (1981), 21—44.; ROZSA György: „Batthyány Lajos ábrázolásai és a XIX. századi magyar politikus-ikonográfiák.” In: *Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete*. Szerk.: KÖRMÖCZI Katalin. Budapest, 1998. 207—209.

2. Lieder Frigyes (1786—1859) Párizsban végezte tanulmányait, mint Jacques Louis David (1748—1825) tanítványa. Egy ideig szülőhelyén, majd Bécsben, Pozsonyban, Nagyszombatban, s végül 1820-tól haláláig Pesten működött, s a korszak jelentős személyiségeiről számos portrét készített. Friedrich Lieder: *Batthyány Lajos*, 1839, papír, vízfestmény, 225x175 mm, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, lt.: 20/1951. Gr.

3. Faustin Herr: *Batthyány Lajos*, 1840, papír, litográfia, 450x310 mm., jelezve balra lent: „Kőre metsz. Herr F.”, lent középen: „Gerold” művészeti könyvnyomtató intézete”, jobbra lent: „nyomt. Oncken 1840” Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 95.37 (20 711)

4. Franz Eybl (1806—1880): *Batthyány Lajos*. 1842, papír, litográfia, 527x356 mm, jelezve balra lent: Nyomt. Leykun A. Bécsben, jelezve jobbra lent: „Eybl 842”, a kép alatt: Wágner József tulajdona Pesten; Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 98.157.

5. Medvey Ágoston (1814—1870): *Batthyány Lajos*. Elefántesont miniatűr, 65x50 mm. Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 16431.

6. Stadler Antal (1828—1872): *Batthyány Lajos*, 1849 papír, litográfia, 465 x 313 mm, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok lt.sz.: 10907.

7. Molnár András találta meg, és köszönöm neki, hogy felhívta rá a figyelmemet.

8. Barabás Miklós (1810—1898): *Batthyány Lajos* mellképe, 1847, karton, olaj, 24x19,5 cm. Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 16275.

9. Barabás Miklós (1810—1898): *Batthyány Lajos*. 1848., papír, litográfia, papír, litográfia, 548 x 356 mm, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok lt.: 677

10. Ismeretlen művész (19. század közepe): *Batthyány Lajos*, papír, litográfia, 357 x 279 mm, Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 95.78.

11. Joseph Martignoni (1803—1873): *Batthyány Lajos*. 1849, papír, akvarell, 200x160 mm, Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 18701.

12. Alexy Károly (1823—1880): *Batthyány Lajos*. 1855, ezüstözött réz mellszobor, az 1849-ben készített gipsz alapján, 30 cm, jelezve a hátoldalon: C. Alexy S.C. London 1855, a talapzaton az öntő jele: Ernest Royer Fondeur; a talapzaton vésett felirat: BATTYÁNY, Budapesti Történeti Múzeum lt.: 16842

13. Alexy Károly (1823—1880): *Batthyány Lajos* egészalakos szobra, 1866, bronz, 71 cm, jelezve a talapzaton: „Alexy Károly Pesten 1866” Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 28893

14. Ismeretlen művész: *Batthyány Lajos* álló egészalakos szobra. Fa, 51,5 cm. Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 17124.

15. Barabás Miklós (1810—1898): *Batthyány Lajos* mellszobor, 1861, gipsz, 45 cm, Magyar Nemzeti Galéria, lt.: 8355

16. Ranics Adolf (19. század közepe): *Batthyány Lajos kivégzése*, papír, fametszet, 180x232 mm, *A Vasúapi Ujság* 1870. június 5-i számának 285. oldalán megjelent illusztráció, Budapesti Történeti Múzeum, lt.: 16.56.

17. Herqui Károly (19. század második fele): *Emléklap Batthyány Lajos életének eseményeivel*, 1873, papír, litográfia, 632x482 mm, Jelezve a képben közepén: „KHerqui 1873”; a kép alatt balra: Nyomt. és kiadja Halász István Pesten, nagykereszt-utca. 3. sz.; Budapesti Történeti Múzeum lt.: 98.155.

BEATRIX BASICS:

THE NEW REPRESENTATIONS OF LAJOS BATTHYÁNY

SUMMARY

The representations of Lajos Batthyány has been collected lately in an iconographic publication. Still several important new works were displayed last year at the exhibition of the Batthyány memorial year — some of them hidden in public collections, others found in private ones. An unknown piece is the ivory miniature of Ágoston Medvey (1814—1870) resembling to the type of the 1848 lithograph of Antal Stadler (1823—1872), a Kolozsvár born painter. A water-colour in a private collection that has been found lately is of the same type.

The full length painting of Miklós Barabás (1810—1898) finished in 1847 became an object of the cult and having been destroyed and later copied by the painter himself a bust size version of it was also first displayed at the memorial exhibition. A series of graphic variations were published in different periodicals in the year 1849.

Another important unknown work is the water-colour of Joseph Martignoni (1803—1873) dated to 1849. Statues were rare: that of Károly Alexy (1823—1880) from 1855 is a version of the plaster bust made in 1849 destroyed later. The full length standing version of 1866 was considered to be the model for a never finished memorial.

These new contributions to the iconography of the first Hungarian president prove that the already known representations are a group of works ever to be widened as a result of special occasions.

BAKÓ ZSUZSANNA

A KULTUSZ HATALMA

A HUNYADI CSALÁD ÁBRÁZOLÁSAI
A MAGYAR NEMZETI GALÉRIA 19. SZÁZADI KÉPEINEK TÜKRÉBEN

A magyar történelem bővelkedik olyan történelmi személyiségekben, akik körül az évszázadok során, még életében, vagy halálát követően jelentős kultusz alakult ki. Közülük Hunyadi Mátyás király nemcsak a legfontosabb, de az egyetlen is, akinek tisztelete a halálát követő évszázadokban folyamatos volt. De különösen erős és szétágazó a 19. században és a XX. század elején. E jelenség egyik oka, hogy a társadalmi rendszerek változása következtében a XVIII. század végére az egyház szerepe jelentősen háttérbe szorult, felbomlott az a vallásos világnézet, amelyben a kultusz kizárólag az egyház keretein belül érvényesülhetett. A vallásos kultuszkép helyére a 19. század folyamán a történelmi kép lép, és megtalálja saját műfaját a történelmi festészetben, de valamilyen formában minden festészeti műfajban. Ez egyben azzal is jár, hogy a kultusz profanizálódik, kilép a hagyományos keretek közül, és a történelmi személyiségek mellett kiterjedhet egy-egy cselekményre és annak helyére is. Megjelenik a képző- és iparművészet



*Kiss Bálint:
Hunyadi János
a Rigó mezei csata után.
1838—41 között.
Vászon, olaj, 127x143 cm,
jelzés nélkül,
MNG inv. nr.: 79.12T.*